

SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI BİRLİKTE KORUYABİLMEK

Safeguarding the Tangible and Intangible Cultural Heritage Together

Ezgi METİN BASAT*

ÖZ

Maddi kültür mirasının “durağan” yapısı, somut olmayan kültürel mirasın ise yaşam dinamiklerine göre biçimlenişi kültür koruma yaklaşımlarında birbirinden farklı sorunları beraberinde getirmiştir. UNESCO tarafından hazırlanan 1989 Tavsiye Kararı’nda folklorun korunmasını ifade etmek için preservation (koruma) kelimesi kullanılırken, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde safeguard (bağlamında yaşatma) kelimelerinin tercih edilmesi de her iki miras arasındaki farkı belirginleştirmesi bakımından önemlidir. Koruma yaklaşımları incelendiğinde maddi kültür “değişmezlik” “sabitlik” gibi kavramlarla açıklanabilirken somut olmayan kültürel mirasın kendisini yaşatan insanlar ve bağlamlarla birlikte “değişim” ve “dönüşüm” geçirdiği görülmektedir. Sözü edilen bu farklılıklara rağmen maddi kültürün kendisini oluşturan insanlardan ve etrafında oluşan uygulamalardan, somut olmayan kültürel mirasın ise kendisine yaşam alanı bulduğu maddi bağlamlardan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Buradan hareketle maddi kültürün tek başına cansız bir nesneye dönüşeceği somut olmayan kültürel mirasın ise kendisini oluşturan bağlamlardan ayrı korunduğunda dinamik yapısını kaybedeceğini söylemek mümkündür. Bu yazıda UNESCO tarafından hazırlanan 1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 1989 Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı, 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, 2004 Yamato Deklarasyonu’ndan hareketle maddi kültür ve somut olmayan kültürel miras üzerine geliştirilen bütüncül koruma yaklaşımları incelenmektedir. Bu yaklaşımlar, somut olmayan kültürel mirasın değişen bağlamı ve yeniden üretilişi, kent kültürü ve müzeler gibi konular üzerinden tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

UNESCO, Sözleşme, Kültürel ve Doğal Miras, Somut Olmayan Kültürel Miras, Bütüncül Koruma.

ABSTRACT

“Constant” form of tangible cultural heritage and formation of intangible cultural heritage according to life dynamics brought different problems in the approaches of protecting culture with them. In the 1989 Recommendation by UNESCO, while the word “preservation” is used in order to give the meaning of protecting folklore, in the Agreement of Protecting Intangible Cultural Heritage the word “safeguard” is preferred; this difference in words is significant as it signalizes the difference between two heritages. When protection approaches are analyzed, it is seen that material culture can be explained through the words such as “constancy” and “consistence” while intangible cultural heritage can “change” and “transform” with people and according to contexts. Despite these differences, it is impossible to think tangible culture apart from the people that create it and practices around it, and to think intangible cultural heritage apart from the material contexts through which it continues. Thus, it is possible to say that tangible culture will transform into a dead object and intangible cultural heritage will lose its dynamic form when it is separated from the context that creates it. In this text, totalitarian protection approaches about material culture and intangible cultural heritage on the basis of 1972 Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore, 2003 Convention Safeguarding Intangible Heritage, 2004 Yamato Declaration, will be analyzed. These approaches are discussed through issues such as changing context of intangible cultural heritage and reproduction of it, city culture and museums.

Key Words

UNESCO, Convention, Natural and Cultural Heritage, Intangible Cultural Heritage, Holistic Safeguarding.

* Gazi Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Bölümü Doktora Öğrencisi, ezgimetinbasat@gmail.com

Kültürü koruma ve yaşatma üzerine yürütülen çalışmaların “durağan” ve “dinamik” kavramları üzerine biçimlendikleri görülür. Söz konusu kavramlar, kültür mirası üzerinden değerlendirildiğinde somut kültür mirasının durağan, somut olmayan kültürel mirasın ise dinamik olduğu görülmektedir¹. Bu nedenle somut kültür miras ile somut olmayan kültürel mirası koruma yaklaşımları arasında belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin somut kültür mirası içinde yer alan bir yapı kendi etrafında oluşan yaşam dinamikleri ile değerlendirildiğinde bir öncekine göre daha bütüncül bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle kültür mirasının korunabilmesi için her iki yapısal özelliğin bir arada düşünüldüğü kültür politikalarına gerek duyulur. Çünkü ne maddi kültürü, etrafında oluşan ritüellerden, pratiklerden, anlatma biçimlerinden, ne de somut olmayan kültürel mirası maddi bağlamından soyutlayarak tam olarak kavramak mümkündür. Bu nedenle somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik bütünsel bir yaklaşım kültür mirası açısından önemli ve gereklidir. Bu yazıda da UNESCO tarafından ortaya konan koruma yaklaşımları ve sözleşmelerden hareketle somut ve somut olmayan kültürel mirasa yönelik bütüncül koruma yaklaşımları tartışılacaktır.

1972 yılında imzalanan *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nde koruma altına alınması gereken kültür mirasının kültürel ve doğal miras olarak iki başlık altında incelendiği görülür. Sözleşme metninde “anıtlar, yapı toplulukları ve sitler”

kültürel miras başlığı altında incelenir. Fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından oluşan doğal anıtlar, jeolojik fizyografik oluşumlar, hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği alanlar ve doğal siteler, ‘doğal miras’ başlığı altında yer alır. Metnin tamamı incelendiğinde kültürün yalnızca somut alanlarına vurgu yapıldığı, bu somut alanlar çevresinde oluşan kültürel aktarımlara değinilmediği dikkat çeker. 1972 yılında imzalanan *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nde maddi ve manevi yönüyle bir bütün oluşturan kültüre yalnızca maddi yönüyle bakılıyor olması bütüncül bir koruma yaklaşımına uygun değildir ve Sözleşme’deki koruma yaklaşımı sosyo-kültürel dinamikleri göz ardı etmektedir. Ancak 1989 *Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı*’nda folklorun tanımını aktaran A maddesinde, geleneksel veya popüler kültür olarak değerlendirilen folklor, “kültürel bir topluluğun grup veya bireyler tarafından ifade edilen ve kültürel veya sosyal kimliklerini yansıttığı sürece beklentilerinin ifadesi olarak kabul edilen gelenek temelli yaratımlarının bütünü” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca tanımda “folklor kalıplarının değerlerinin sözlü olarak, taklit yoluyla veya farklı şekillerde aktarıldığı vurgulanarak, folklor biçimlerinin dil, edebiyat, müzik, dans, oyunlar, mitoloji, ritüeller, gelenekler, el sanatları, mimari ve diğer sanat dallarını içerdiği” belirtilmiştir. 1972 Sözleşmesi’nden farklı olarak Tavsiye Kararı’nda yapılan tanımda “gelenek temelli yaratımların bütünü” ifadesi geçse de kararda somut ve somut ol-

mayan kültürel mirasa bütüncül bir bakışla yaklaşılmadığı ve koruma yönteminin nasıl olması gerektiğinin net bir biçimde ifade edilmediği görülmür. Bununla birlikte 1989 Tavsiye Kararı, geleneksel ve popüler kültürün kimliğini belirleme, geleneksel ve popüler kültürün muhafazası, geleneksel ve popüler kültürün yaşatılarak korunması, geleneksel ve popüler kültürün yayılması, geleneksel ve popüler kültürün korunması, uluslararası iş birliği sağlama gibi başlıklar üzerinden kültürel mirasın nasıl korunması gerektiğini açıklamaktadır. 1972 Sözleşmesi'nin ve 1989 Tavsiye Kararı'nın ardından UNESCO'ya taraf devletler tarafından 2003 ve 2005 yıllarında imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmeleri ise somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik koruma biçimleri önermektedirler. 2003 yılında hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin "Tanımlar" başlığını taşıyan ikinci maddesinde somut olmayan kültürel miras, "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" olarak tanımlanmıştır. 1972 Sözleşmesi ve 1989 Tavsiye Kararı'yla karşılaştırıldığında Sözleşme'de daha kapsayıcı bir miras tanımı yapıldığı dikkat çekmektedir. Bütüncül bir koruma yaklaşımı için somut kültür mirası ile somut olmayan kültürel mirasın farklılıkları ve birbirilerine olan bağlarının analizi

oldukça önemlidir. Tavsiye kararı ve sözleşme metnilerindeki tanımlar göz önüne alındığında somut kültür "değişmezlik" "sabitlik" gibi kavramlarla açıklanabilirken somut olmayan kültürel mirasın kendisini yaşatan insanlar ve bağlamlarla birlikte "değişim" ve "dönüşüm" geçirdiği görülmektedir. Özlem Karakul, "Tarihi Çevrelerde Halk Mimarisi: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşama Mekânları" başlıklı makalesinde geleneksel mimari ve somut olmayan kültürel miras ilişkisini çözümler. Karakul, geleneksel mimarinin somut ve somut olmayan kültürel değerleri bir arada kullanarak geleneksel bağlama göre biçimlendiğini söyler. Karakul'a göre bu birlikteliğin kavranması somut ve somut olmayan kültürel mirasın bütünsel korunma süreçlerinde son derece önemlidir (Karakul: 2007, 151). Karakul'un somut olmayan kültürel mirasın birlikte korunma süreçlerine yaklaşımı son yıllarda pek çok akademisyenin de dikkatini çekmiştir. Selcan Gürçayır, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma" başlıklı yazısında "Somut olmayan kültürel mirasta "süreci" korumaya hedeflenen yaklaşım varken somut kültür varlıklarında "sonucu" korumaya odaklanan yaklaşımın, farklı bakış açıları ve sonuçlar doğurduğunu ifade eder. Gürçayır, somut olmayan kültürel mirasta geleneksel mimari tekniklerinin korunması konusunda bir bilinç aşılama çalışıldığını söz konusu mimari yapının nasıl yapıldığı, yapım sırasında usta-çırak ilişkisinin nasıl olduğu, deneyimin kuşaktan kuşağa hangi yollarla aktarıldığı ve mimari yapının hangi kültürel

ve sosyal olayların bir parçası olduğu gibi bilgilerin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi açısından önemli olduğunu söyler (Gürçayır 2011: 7) Gürçayır'dan hareketle somut olmayan kültürel mirasın, zamanın ve mekânın özelliklerine paralel bir değişim ve dönüşüm yaşadığı ve bu değişimin kültürün sürdürülebilirliği açısından önemli bir yerde durduğunu söylemek mümkündür. 1989 Tavsiye Kararı'nın D maddesinde yer alan "folklorun korunması" için kullanılan "preservation" kelimesine karşılık, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde kültür mirasının dinamik yapısını belirtmek amacıyla safeguard(bağlamında yaşatma) kelimesinin tercih edilmesi de her iki koruma yaklaşımı arasındaki farkı belirginleştirmektedir.

"Kayıt altına alma", "belgeleme" gibi koruma yöntemleri yaşam dinamiklerine göre biçim alırları nedeniyle somut olmayan kültürel mirasın korunmasında bütüncül bir yaklaşım sergileyememektedirler. Barbara Kirshenblatt-Gimblett, "Intangible HeritageAs Metacultural Production." başlıklı yazısında somut olmayan kültürel mirasa yönelik koruma yaklaşımından önceki folklor modelinin, bilim insanlarını ve enstitüleri, geleneği yalnızca kayıt altına alma ve belgeleme konusunda desteklediğini belirtir. Gimblett'ten aktarılabilecek somut olmayan kültürel mirasta amaçlanan, yalnızca toplamak değil yaşayan bir bütün olarak tüm sistemi sürdürebilmektir. Somut olmayan mirasın sürekliliği, sadece ürünlere değil, aynı zamanda insanlara, yaşam alanı ve sosyal dünyaları olarak anlaşılabilir-

cek bütün habituslarına ve habitatlarına da bir dikkat gerektirmektedir (Kirshenblatt-Gimblett 2004: 2).

Gimblett'ten hareketle somut olmayan kültürel mirasın korunmasında yaşam alanlarının, insanların maddi kültür ile olan bağlarının öncelikli olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle ateş başında dinlenen bir masal ile aynı masalın video kaydının izlenişi, kayıttaki görüntünün canlandırılışı aynı masal üzerinden şekillenirse de farklı koruma yaklaşımlarını temsil etmektedir.

20-23 Ekim 2004 yılında UNESCO tarafından Japonya'da düzenlenen "Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Konferansı: Bütüncül Yaklaşımlara Doğru" başlıklı Yamato Deklarasyonu'nda somut olmayan kültürel mirası korumanın somut kültürel mirası korumak kadar önemli olduğu ifade edilir. Bununla birlikte bildiride, otantiklik kavramının maddi kültürel mirastaki uygulamasının somut olmayan kültürel mirastakinden farklı olduğu, somut olmayan kültürel miras kavramının sürekli olarak yeniden yaratıldığı vurgulanmaktadır. Bildiride belli bir yere ve nesneye bağlı olmayan sayısız somut olmayan kültürel miras örneği olduğuna da dikkat çekilerek somut ve somut olmayan kültürel mirasın; süreklilik, karşılıklı fayda, pekiştirilme özelliklerinden hareketle kültürel mirasın korunmasında bütüncül yaklaşımlara öncelik verilmesi gerektiğine inanıldığı ifade edilmektedir. Bütüncül bir koruma yaklaşımında somut olmayan kültürel mirasın değişim ve dönüşüm süreçlerinin de göz önüne alınması gerekir. Buradan

hareketle maddi mirası korumak için insana ihtiyaç duyulmazken somut olmayan mirasın korunmasında onu yaratan, uygulayan insana ihtiyaç duyulması ikisini bir arada korumanın “imkânsızlığını” ortaya koyar. Çünkü insanlar tarafından herhangi bir yılda yapılmış bir ürünü korumak, insanlardan uzak tutarak eski formu ile gelecek kuşaklara taşımak anlamına gelirken, diğerinin insanlar olmazsa kendisine yaşam alanı bulamaması bütüncül bir koruma yaklaşımını engellemektedir.

İnsanlar ve onların yaşam alanlarıyla birlikte korunması gereken somut olmayan kültürel mirasa yönelik bütüncül bir koruma biçiminin bir anlamda somut kültür mirası da “geçmişten gelen” ve “sessiz” yapılardan ziyade dinamik alanlara dönüştüreceği söylenebilir. Nabuo Ito, bütüncül bir korumanın nasıl olması gerektiğini tartıştığı “Intangible Cultural Heritage Involved in Tangible Cultural Heritage” başlıklı yazısında somut ve somut olmayan kültürel mirası din açısından değerlendirir ve din olmasaydı dinî bir mimariden söz etmenin de mümkün olmayacağını söyler. Ito, Japonya’daki geleneksel ahşap mimarinin oluşum, temel planı, ölçme ünitesi, doğru açığı karar verme süreçlerinin ve marangozların yaptıkları işlerin somut olmasına rağmen ustalık gerektirdiği ve geleneksel olarak sürdürüldüğü için somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilebileceğini bu nedenle her iki kültür mirasının birbirinden ayrılamayacağını ifade eder. Ona göre somut olmayan kültürel mirası somut kültürel mirastan ayrı düşünmek eksik bir ko-

ruma yaklaşımı olacaktır. Çünkü tek başlarına anıtlar, abideler, sit alanları içleri boşaltılmış yaşam izleri silinmiş nesnelere dönüşecektir (Ito 2009: 2-3). Ito’nun da belirttiği gibi yapılar, araç gereçler veya ürünler, etraflarındaki yaşam alanları ve onları üreten insanlar olmadan cansızlaşacak ve anlamlarını yitireceklerdir. Çünkü yalnızca yapıların veya nesnelerin korunuşu onlar etrafında oluşan yaşam dinamiklerini yok saymak anlamına gelecek ve kültürü korumaktan çok onu hatırlanabilen nostaljik bir alana dönüştürecek. Çünkü Yamato Deklarasyonu’nda da belirtildiği gibi somut olmayan kültürel mirasın korunabilmesi için onu taşıyan insanlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Mounir Bouchenaki “The Interdependency of the Tangible and Intangible Cultural Heritage” başlıklı makalesinde somut kültürel miras örnekleri olan anıtların, tarihi şehirlerin veya kültürel alanların kolay kataloglama, restorasyon ve muhafaza etme yöntemlerini içerdiğini, somut olmayan kültürel mirasın ise süreç ve pratiklere bağlı olarak farklı koruma yaklaşımlarını gerektirdiğini söyler. Bouchenaki’ye göre somut olmayan kültürel miras kırılğan, doğal, oldukça savunmasızdır ve onu meydana getirenler, çabuk değişebilen sosyal ve çevresel şartlarla sanatçılardır. Somut kültürel miras ise daha uzun yaşayan üretimlerden oluşur. Bouchenaki, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte korunabilmesi için üç yöntem önerir. Bouchenaki, ilk olarak bütüncül miras yaklaşımlarında somut mirasın daha geniş bağlamlara yerleştirilmesi gerektiğini belirtir. O’na göre

özellikle dinî anıtlar ve sit alanları söz konusu olduğunda topluluklarla daha yakından ilgilenmek amacıyla onlara ruhsal, politik, sosyal değerler açısından ağırlık verilmelidir. İkinci olarak somut olmayan kültürel mirasın sözlü formları arşivler, envanterler, müzeler, ses veya filmler yoluyla kayıt altına alındığında somut özellik kazanabilir. Ancak bu, kabul görmesine rağmen somut olmayan kültürel miras dokümanlarını dondurmaktan ibarettir. Üçüncü olarak ise yetenek ve bilgilerin aktarımı ve destekleyici uygulayıcıların korunması önemlidir. Japon kültür politikaları içinde “Yaşayan Ulusal Hazine”nin korunması” yaklaşımı geleneksel bilgi ve ustahğa sahip değerlerin korunması için değerli bir model olabilir (Bouchenaki 2009: 5).

Bouchenaki'nin önerileri göz önünde tutularak somut olmayan kültürel miras ile maddi kültür mirasın bir arada korunması için “bağlam”ın ve kültürü üreten “insan”ın temel unsurlar olarak belirlenmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Çünkü somut olmayan kültürel miras, maddi kültür mirası içinde de yaşam alanı bulur. Ancak değişen bağlamlara somut olmayan kültürel mirasın nasıl uyum sağladığı ve kendisini nasıl dönüştürdüğü sorulması gereken temel sorulardan biridir. Bu bakımdan somut olmayan kültürel mirasın zamanın dinamikleri içinde nasıl ve ne biçimde yerini aldığı ve değişim dönüşüm süreçlerinin dikkatlice izlenmesi gerekir. Bu süreçlerin günümüzde izlendiği temel bağlamların ise kentler olduğunu söylemek mümkündür. Kültürün sadece köylere de olmadığına vurgulanması üzerine

bakışlar kente çevrilmiş, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte nasıl korunacağı kent bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Öcal Oğuz “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Mekânı” başlıklı yazısında, mekânını kaybeden eski kültürleri eski bağlamlarında üretmeye devam etmenin ne mümkün olduğunu ne de gerekli olduğunu ifade eder. Oğuz’a göre geçen yüzyıllarda ürün, her zaman üreten ve üretim yerinin önünde gelmiştir. Bu dönem kuramları, folkloru akan bir ırmak gibi görüp ırmaktan alınan bir bardak suyun tahlil edilmesine benzer bir şekilde kayda geçirip kente taşıyarak orada tahlil ederler. Ancak eski kuramlara göre eski halk eski şeyler üretmeyince sorun ortaya çıkmaktadır. Teknolojinin her yere ulaşması, herkesin okuryazar oluşu eski köyde aranan ürünlerin kaybolması anlamına gelir. Buradan hareketle kentten köye giden araştırmacılar derleme yaptıkları bağlamların kültürlerinin de devingen olduğunu fark ederler (Oğuz 2009: 97). Oğuz’un da belirttiği gibi folklorun değişen bağlamı ve bu bağlamda kendini yeniden oluşturan kültürel dinamiklerin incelenmesi koruma süreçleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak kırsal kesimlerde mevsimsel dönüşümlere göre kutlanan bir saya gezme oyununun ya da çiğdem günü kutlamasının kent bağlamında aynı etkiyi yaratması da mümkün değildir. Bu nedenle saya gezme ve buna benzer konuları aktaran etkinliklerin kültürün sürdürülebilirliğinden çok onun hatırlatılması ve bir sonraki kuşağın belleğinde yer etmesi amacıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü mevsimsel dönüm tarihleri ve kırsal

yaşam arasında bağlantıları olan bu etkinlikler bağlamlarından uzaklaştığında kurgulanmış birer etkinliğe dönüşmektedir. Bu nedenle somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunma biçimleri, bağlamları ve bu bağlamların değişim ve dönüşümleri derin analizler gerektirmektedir. Çünkü üzerinde düşünülmeden, alanında uzman kişilerle tartışılmadan düzenlenen kültürel etkinliklerin ve güncellemelerin, kültürün korunmasından çok ona zarar veren içselleştirilmemiş uygulamalara dönüştüğü söylenebilir.

2011 yılında kabul edilen Tarihî Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'nda kent ve kent bağlamındaki kültürel politikalar üzerine farkındalık yaratıldığı görülür. Karar'da kentsel mirasın “somut ve somut olmayan bileşenleriyle kentsel alanların yaşanabilirliğini arttırmada temel bir kaynak oluşturduğu ve değişen küresel çevrede ekonomik kalkınma ile sosyal uyumu pekiştirdiği” ifade edilir. Bununla birlikte Karar'da kentleşmenin sorunları üzerinde durulur. “Tarihî Kentsel Peyzajın Zorlukları ve Fırsatları” bölümünün “kentleşme ve küreselleşme” alt başlığının 17. maddesinde Kentleşme'nin,” bir yandan, yaşam kalitesini ve kentsel alanların geleneksel özelliklerini arttıran ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatlar sunduğunu; diğer yandan, kentlerin büyümesi ve nüfus yoğunluğuyla ortaya çıkan yönetilememiş değişimler yer duygusunu, kentsel yapının bütünlüğünü ve toplumların kimliğini zedeleyebildiği” vurgulanmaktadır. Somut ve somut olmayan mirasın birlikte korunması hakkında araştırmaları bulunan Özlem Karakul, “İbrahim-

paşa Köyü'nde Somut Olmayan Kültürel Miras” başlıklı yazısında konu hakkında aşağıdaki gibi bir çözümleme yapar. Karakul'un maddi kültürle ilgilenen bir disiplinden gelen araştırmacı olarak somut olmayan kültürel mirasın korunmasının önemine dair gözlemleri çarpıcıdır.

Son yıllarda hızlı değişen koşullar, küreselleşme dalgası ve turizm, somut olmayan kültürel mirası yok etmekle tehdit etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, somut olmayan kültürel mirası, “ender”, “ilginç” ve “ulusal” bir durum olmaktan çıkarp, yöresel farklılıklar gösteren gündelik yaşamımızın ve yapıları çevrelerin her bir noktasında bulunan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kültürel değerlerimiz olarak görmek çok önemlidir. Bu anlamda somut olmayan kültürel miras çalışmalarının her ölçekte kentsel ve kırsal dokuda kültürün her boyutuyla tartışılması gerekmektedir (Karakul, 2010: 39).

Wim van Zanten, Batı Java'da yaşayan Baduy adı verilen bir grup insanın geleneksel müziklerini somut olmayan kültürel mirasın değişimine örnek olarak gösterir. Baduy'ların müziklerinin dinî sistem, bazı tarımsal döngüler özellikle de pirinç ekim ve hasat mevsimiyle bağlantılı olduğunu ifade eder. Ancak küçük bir alanda yaşayan bu küçük grubun yinede modernizmden ve globalizmden kaçmadığını, kentte pek çok eğlencede bu müziğin kullanıldığını belirtir. Böylece müzikal seslerin bütünlüklü yapısının bozularak kültürel düşünce kalıplarının Baduy'ların ritüellerinden ayrılmış olduğunu ifade eder. Zanten bu örnekten hareketle makalesinde somut

ve somut olmayan kültürel mirasın birbiriyle ayrılamaz olduğunu ancak bu bağlantıya rağmen somut olmayan kültürel mirası korumada yapılan heykelleri, sit alanlarını koruma yöntemi için kullanılan yöntemlerin kullanılmayacağını ifade eder (Zanten 2009: 3). Zanten'in örneğinden hareketle bir kültür mirasının kendi bağlamının dışına çıktığında farklı bir biçim kazandığını ve de yeni bağlamında yeni bir kültür ürününe evrildiğini söylemek mümkündür. Bu bir anlamda kültür mirasının içeriğini değiştirerek kendisini yeniden ürettiği ve bu şekilde kültürel sürdürülebilirliğini sağladığı biçiminde de değerlendirilebilir.

Günümüz dünyasında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızlı bir biçimde ilerleyişi yaşam ve iletişim biçimlerini de değiştirmektedir. Bu değişim ve dönüşüm içinde kültürel miras da yeni biçimler kazanmakta ve bağlamsal değişikliklere uğramaktadır. Metin Ekici "Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı ve Nasıl Müzelenmeli, Sorunlar, Çözümler ve Ülkelerden Örnekler" adlı yazısında kültürel mirasın yaratıldığı bağlamın, sosyal ve ekonomik yapıların nasıl korunacağını önemli bir sorun olduğunu ifade eder. Somut olmayan kültürel miras kapsamındaki yaratmaların çoğunun kırsal kesimdeki bağlamlarda sosyo-ekonomik yapılara bağlı olarak oluşturulduğunu ancak bu yapıların hızla değiştiğini söyler. Bu nedenle çağdaş halk tanımlarından hareketle halkın hem köyde hem kentte bulunduğunu kabul ederek, gelenek kavramının kendi içinde değişip geliştiğini buna bağlı olarak geleneksel bağlamların dondurulmuş olmasını sağlamak

yerine kent ortamında yeni bağlamlar, yani somut olmayan kültürel mirasın kendini sürdürülebilir kılacağı yeni icra yerleri oluşturulması gerekir. Ekici'ye göre bunun sonucunda hem kentleşme olgusuna destek hem de somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasına yol bulunacaktır. Bu noktada ortaya çıkan tek sorun ise halk bilgisi ürünlerinin doğasına müdahale edilip edilmemesi ve bunun sonucunda oluşacak ürünlerinin ne kadar halk bilgisi ürünü sayılacağıdır (Ekici 2004: 63).

Ekici'nin de belirttiği gibi doğal olana yapılan müdahale halk bilgisi ürününün nasıl bir değişim ve dönüşüm geçireceğini de belirlediğinden bu sürecin dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Özlem Karakul, "somut ve somut olmayan kültürel miras ilişkilerinin farklı süreçler içindeki değişimlerinin incelenmesi ve günümüzün yaşam koşulları içinde sürekliliklerinin sağlanabilmesinin, korunma çalışmalarında önemli bir sorun" olduğunu belirtir. Karakul, değişime uyum sağlayarak somut ve somut olmayı dondurmaktan sürdürebilmenin temel amaç olması gerektiğinin altını çizmektedir (Karakul: 2010, 41). Bununla birlikte somut olmayan kültür mirasının zaman içinde farklı özellikler kazanarak kendilerini var ettikleri görülmektedir. Bu da kültür mirasının kendisini bağlama göre biçimlendirme ve yeni kültür alanları oluşmasıyla aynı anlamı taşımaktadır. Örneğin Gölge oyunu kahramanları, bugün bilgisayarlarında kendi köylerini ve kentlerini kuran çocukların ilgisini çekmekte zorlanabilirler. Ancak oyun kahramanlarının ikili zıtlıklar, söz oyunları, dişi konuşan, erkek konuşan gibi temel özellik-

leri farklı ürünlerin kahramanlarına hayat verebilir ve bu biçimde içselleştirilmiş bir dönüşüm elde edilebilir. Aksi halde daha önce de dile getirildiği gibi bu değişimi kültürel bir aktarımdan çok kültürün bir anımsatması olarak değerlendirmek mümkündür. Mounir Bouchenaki, kent bağlamında oluşturulan mekânlar içinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın sergilenmesine örnek olarak Fas'ın Marekeş şehrinde yer alan Jemaa el-Fna Meydanı'nı ve Filipinlerde kültürel peyzaj ve kültürel pratiklerin bir arada oluşuna örnek teşkil eden Hudhud şarkı geleneğini gösterir. Bouchenaki, çok eski zamanlardan beri varlığını sürdüren ve olağanüstü bir merkez olan meydanın somut bir yapı oluşturmaya rağmen şemsiyeler altındaki falcıların, kurutulmuş otların ve kireler satan şifacıların, akrobatların, seyyar lokantaların, hikâye anlatıcılarının, yılan oynatıcılarının, müzik gruplarının toplanarak bu farklı bölge etrafında kültürel bir alan oluşturduklarını vurgular (Bouchenaki 2009: 4).

Türkiye'de ise somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir bütün olarak korunmasında 1994 yılında UNESCO tarafından "Dünya Miras Kenti" unvanı alan Safranbolu, mimari özellikleri, çarşısı, geleneksel tatları ve geleneksel el sanatlarını pazarlama biçimi ile Marekeş şehrinde yer alan Jemaa el-Fna Meydanı'ndakine benzer bir örnek sergilemektedir.

Şehirler, meydanlar ve doğal alanların yanı sıra özellikle kentlerde kültür mirasının korunduğu kurumların başında müzeler gelmektedir. Bu nedenle müzelerin kültür politikalarının da kültürel mirasa bütüncül bir bakışla yaklaşımları önemlidir. Özellikle somut olmayan kültürel mirasın

müzelerde korunma biçimlerini gözden geçirmek gereklidir. Ruhi Ersoy "Performans Teori Bağlamında Sözlü Kültür Ürünlerinin Müzelenmesi Sorunu Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler" adlı yazısında bir sözlü kültür ürününün müze adı verilen mekânda sergilendiğinde o ürünün bağlamından koparılacağını, bu nedenle müze anlayışının değiştirilmesi gerektiğini ifade eder. Ersoy'a göre âşıkların müzeye gelerek geleneği sergilemeleri, bağlamdan kopuk olan bir uygulamadır. Ancak âşıkların bu geleneği icra ettikleri bağlam olan âşık kahvehanelerinin birer müzeye dönüştürülüp, ziyaretçilerin bu geleneği bu bağlamda görmeleri somut olmayan mirasın sergilenmesinde daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Ersoy 2004: 94). Ersoy'un tespitleri, hangi kültürel ürünlerin müzede sergilenebileceği, hangilerinin sergilenemeyeceği, hangi bağlamların müzeye dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği bütünsel bir koruma yaklaşımı açısından dikkate değerdir. Çünkü kültür mirası sayılan ürünlerin camekânlar arkasında sergilenişinin özellikle kültürü koruyup koruyamayacağı, bu yöntemin kültürü korumak mı yoksa onun bir parçasını dondurarak sergilemek mi olduğu arasında fark olduğu açıktır. Ersoy'un da verdiği örnekten hareketle camekânda duran bir bağlamanın korunuşu ile bir âşığın sunumunun korunuşu arasında fark olacağı açıktır.

Tongyun Yin "Museum and The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage" adlı makalesinde somut olmayan kültürel mirasın kendi içinde ikiye ayrıldığını ve ilkinin sosyal ve doğal bağlamlar içinde yaşayan pratikler olduğunu ifade eder. Tarihî gelişme ve sosyal değişikliklerin bu tarz

somut olmayan mirası büsbütün yok edeceğini söyler. Yin'e göre somut olmayan kültürel miras doğal ve sosyal bağlam içerisinde hâlâ yaşayan ve uygulanan pratikleri içerir. Bu tip somut olmayan kültürel miras, kültürel toplulukların yaşamının kendi kimliğinin parçası ve hâlâ canlı olarak yaşayan kültürünün folklor formlarının ve geleneksel kültürünün çağdaş ve geleneksel algısıdır. Bununla birlikte Yin, somut olmayan kültürel mirasın müzelenebilmesi için ilk olarak müze ve güncel müze üzerinde etraflıca düşünmek gerektiğini ifade eder. Ona göre ikinci olarak, etik kodlar ve koleksiyonların yönetim politikası, müzelerin profesyonel standartlar belirlemesi ve müze çalışmalarının yeni bakış açılarının kazanması gibi yöntemlerle somut olmayan kültürel mirasın ve bazı kültürel toplulukların özel alanlarının korunmasında evrensel yaklaşımlarla denge sağlanmalıdır. Üçüncü olarak somut olmayan kültürel mirası korumak için en etkili strateji, çağdaş dünya ve geçmiş arasında ilişki kuracak yeni kültürel ifadeler için somut olmayan kültürel miras formlarının sıçrama tahtası olarak kullanılması gerektiğidir (Yin 2009: 4).

Yin'in önerdiği üç maddeden hareketle müzelerin kültür politikalarını yenilemeleri ve özellikle geçmiş ve çağdaş dünya arasındaki ilişkinin iyi kurgulanmasının bütüncül bir koruma yaklaşımı açısından son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de ise somut olmayan kültürel mirasın bağlamında yaşatılması konusunda çeşitli kültür politikaları oluşturulduğu görülmektedir. Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi bünyesinde oluşturulan Somut Olmayan

Kültürel Miras Müzesi Etkinlikleri ve müze içinde yer alan yazılı-görsel arşiv, Altındağ Belediyesi ve Gazi Üniversitesi iş birliği ile kurulan Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Ankara'nın Beypazarı ilçesinde kurulan Yaşayan Müze örnekleri, kültür mirasını hatırlatmaktan çok ziyaretçilerin bu mirası deneyimleyebilecekleri ve günlük hayatları içinde yer verecekleri bir alana dönüştüren önemli kültür mekânları olarak sayılabilir. Bunların yanı sıra kent müzelerinin etkinlikleri, Bursa Karagöz Müzesinde, Karagöz yapım ve oynatım kursları, yerel yönetimler tarafından düzenlenen Hıdırellez, Çiğdem Günü gibi etkinliklerin de kültürel mirasın yaşatılmasına katkı verdikleri görülmektedir.

Sonuç olarak maddi kültür ve somut olmayan kültürel mirası birbirinden ayrı düşünerek geliştirilen kültür koruma yaklaşımlarının bir yanıyla eksik olacaklarını söylemek mümkündür. Yukarıda sözü edilen UNESCO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları da takvimsel sırayla okunduğunda kültür politikalarının süreç içerisinde tek yönlü bir koruma yaklaşımından bütüncül bir koruma yaklaşımına doğru değişim gösterdikleri dikkat çekmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın maddi kültür içinde yaşam kazanışı da tek yönlü bir koruma yaklaşımının eksik olması anlamına gelmektedir. Buradan hareketle tek yönlü bir koruma yaklaşımının kültür mirasını yaşatmaktan ve korumaktan çok bir hatırlatma sağlayacağı söylenebilir. Koruma yaklaşımlarındaki bu bütüncül yaklaşım dönüşümü sürdürülebilir kalkınma ilkeleri bağlamında değerlendirildiğinde de önem kazanmaktadır. UNESCO'nun son yıllarda sürdü-

rülebilir kalkınma ilkelerinin getirdiği bütünsel yaklaşımlarla da ilişkili olarak somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada korunmasına verdiği önem açıktır. Bu nedenle kültür mirasının korunmasında kültürün “dinamik” ve “durağan” özelliklerinin göz önünde bulundurulurken kültür politikalarının “güncelleme”, “sergileme”, “yenileme” gibi önemli kavramlar üzerine kurulması ve içselleştirilmesi koruma yaklaşımları açısından son derece önemlidir.

NOTLAR

- 1 Kültürün “durağan” ve “dinamik” yönlerini ayrıntılı bir biçimde inceleyen çalışma için bkz Karakul, Özlem. “A Holistic Approach to Historic Environments Integrating Tangible and Intangible Values Case Study: İbrahimpaşa Village in Ürgüp”, Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011.

KAYNAKÇA

- Bouchenaki, Mounir. “The Interdependency of the Tangible and Intangible Cultural Heritage” (2003). 20.11.2009. <<http://www.international.icomos.org/victoriafalls2003/papers/2%20-%20Allocution%20Bouchenaki.pdf>>
- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi.(1972) 10.11.2009. <http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmi-ras/somut_kulturel_miras.pdf>
- Ekici, Metin. “Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı Nasıl Müzelenmeli: Sorunlar, Çözümler, Ülkemizden Örnekler” *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri* içinde(Yay. Haz. M.Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan), Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER yay: 2004.s.57-67.
- Ersoy, Ruhi. “Performans Teorisi” Bağlamında Sözlü Kültür Ürünleri’nin Müzelenmesi Sorunu Üzerine Bazı Görüş ve Düşünceler”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri* içinde(Yay. Haz. M. Öcal Oğuz vd), Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER yay: 2004.s.57-67.
- Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı.(Çev. Yekke Özer). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* İçinde (M. Öcal Oğuz), Ankara:2009.s.147-152.

- Gürçayır, Selcan. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma”, *Millî Folklor* 92(Kış 2011): 5-12.
- Karakul, Özlem. “Tarihi Çevrelerde Halk Mimarisi: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşama Mekânları”, *Millî Folklor* 75(Güz 2007): 151-163.
- Karakul, Özlem. “İbrahimpaşa Köyünde Somut Olmayan Kültürel Miras” Yaşama Mekânları”, *Geçmişten Geleceğe Nevşehir Kültür ve Tarih Çalışmaları Dergisi* 13(Temmuz 2010): 39-42
- Karakul, Özlem. “A Holistic Approach to Historic Environments Integrating Tangible and Intangible Values Case Study: İbrahimpaşa Village in Ürgüp”, Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. “Intangible HeritageAs Metacultural Production.” *Museum International*, Sayı 56, 2004: 1-15.
- Nobuo, Ito. “Intangible Cultural Heritage Involved in Tangible Cultural Heritage”, (2003)15.11.2009 < <http://www.international.icomos.org/victoriafalls2003/papers/A3-2%20-%20Ito.pdf> >
- Oğuz, M. Öcal. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Mekânı”, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009: 93-99.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi.(Çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özey ve Pulat Tacar). *Millî Folklor* 65 (Bahar 2005): 163-171.
- Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı.(Çev. M.Öcal Oğuz, Sema Dinçer, Yeliz Özey) (2011) 29.11.2013, <<http://www.unesco.org.tr/resimler/PeyzajTavsiyeKarari.pdf>>.
- Wan Zanten, Wim. “Towards A Programme For Safeguarding Living Culture: Using the Power of Creativity.” (2004) 20.11.2009 <<http://wvzant27.home.xs4all.nl/Wim%20van%20Zanten%20paper%20ICH%20Beijing%202004-11-16.pdf>>
- Yin, Tongyun. “Museum and Safeguarding of Intangible Cultural Heritage,(2006) 20.11.2009. < http://museumstudies.si.edu/safeguarding_intangible.pdf>
- Yamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage.(2004). 15.11.2009. <http://www.bunka.go.jp/kokusaibunka/bunkazaihogo/pdf/nara_YAMATO_e.pdf>